

FIGYELŐ

A nyelv kommunikatív szerepe. John Desmond BERNAL professzornak, a kiváló fizikusnak és tudománytörténésznek van egy megállapítása a dokumentáció költségvonatkozásairól. Eszerint egyes esetekben és szakterületeken az információ-visszakeresés, a korábbi kutatások eredményeinek dokumentáció formájában való asztalra tétele sokkal költségesebb, mint az adott feladat újbóli kikísérletezése. E megállapítás csak részben igaz. Maga BERNAL is utal erre. Úgy hisszük azonban, hogy e megállapítás rész-igazságának arányai különösen másak Angliában és Magyarországon. Angliában egyrészt számolni kell azzal, hogy minden gépesítés ellenére, a dokumentációs apparátus fenntartása, órábérre átszámítva, sokkal költségesebb, mint Magyarországon, ahol viszonylagosan olcsóbb a munkaerő. Tény az is, hogy Angliában, ahol az egymással konkurráló ipari magánvállalatok elzárják egymás elől dokumentációikat, gyártástitkaikat, csak igen magas költség mellett lehet gyártásleírásokat, ill. egy-egy technológiai részfolyamatra vonatkozó dokumentációt üzenen kívülről beszerezni. Magyarországon a vállalatok közötti információ-cserének, ha vannak is, nincsenek olyan magas összegeket igénylő elszámolási tételei, mint Angliában. Vegyük ehhez hozzá még azt, hogy Magyarországon éppen a humán tudományok viszonylatában (márpedig az ilyen egyetemi, ill. főiskolai képzettségű személyeket jól fel lehet használni dokumentációs munkákra) bizonyos túltermeléssel kell számolnunk, megállapíthatjuk, hogy ez a bernali összefüggés sokkal kevesebb ponton érvényes, mint Angliában, és hogy az információ-visszakeresés, dokumentációfeltárás akár gépi, akár manufakturális formái sokkal inkább társadalmi szükségletet képeznek. Egyszóval a másoktól való tanulás, ennek minden dokumentációs, bibliográfiai stb. következményével, nagyobb jelentőségű számunkra, mint sok más ország kutatói, kutatóközösségei számára. — Iménti eszmefuttatásunkkal azt a meggyőződésünket kívánjuk alátámasztani, hogy a magyar könyvtárügynek igenis fokozott érdeklődést kell tanúsítania minden olyan elméleti mű, kongresszus vagy szimpózium anyaga iránt, melynek tárgya az információ-átvitel, a kommunikáció, az információ-visszakeresés, az információs rendszerek egymásrahatása stb. Erről az elvi alapról kiindulva bátorodom a meglehetősen nyelvtudományi vonatkozású szimpóziumot, melyet a Magyar Tud. Akadémia Nyelvtudományi Intézete és a Magyar Rádió és Televízió Tömegkommunikációs Kutatóközpontja közösen rendezett, e helyen röviden ismertetni.

A szimpózium anyaga 1969. július 1–3 között, három egymás után következő napon, öt témacsoportba tagoltan került megvitatásra. A témacsoportokon belül 13 dolgozat anyaga került vitafórum elé. A dolgozat szerzői is többnyire jelen voltak, ám dolgozatukat nem olvasták fel, mivel azok anyagát, előzetes kézbesítés folytán, minden résztvevő megkapta, áttanulmányozhatta. A szimpózium feladata tehát a szétküldött anyag megvitatása volt. A következő témacsoportokat tűzték napirendre: 1. Kommunikációelmélet, 2. Kommunikáció és ismeretközvetítés, 3. A kommunikáció esztétikai vonatkozásai, 4. A kommunikáció technikai vonatkozásai, 5. Kommunikáció és nyelvészet.

Minden egyes témacsoport vitájának vezetésével egy-egy, a témát jól ismerő rapporteur volt megbízva; ez a rendszer biztosította azt, hogy a vita szervesen folyt és azt, hogy a vitában elért eredmények megfelelő összegezésben is részesültek a vitalezárás előtt.

SZECSKÓ Tamás *A Kommunikáció-elmélet általános kérdései* c. dolgozata, amely egyébként az egész szimpózium elsőként megvitatott dolgozata volt, ha első pillanatra nem is érint könyvtári kommunikációs kérdéseket, olyan vitát váltott ki, ami e speciális szemszögből is figyelemreméltó. SZECSKÓ, sok egyéb törekvése mellett, abban az irányban kutatott, hogy miként lehetne az emberek közötti információ-folyamatokat az állatok vagy gépek közötti ilyen jellegű folyamatoktól terminológiailag elkülöníteni. Úgy látta, hogy az emberek közötti információ-folyamatokat helyes lenne „kommunikációnak”, minden más információ-folyamatot viszont „információ-továbbításnak” nevezni. Nos éppen e ponton merült fel a vita. Ismeretes ugyanis a kibernetikának, ill. a matematikai információ-elméletnek az a megállapítása, hogy minden olyan információ, amely egy adott rendszeren belül a korábbi információkhoz viszonyítva ismeretöbbséget nem jelent: nem információ, hanem redundancia. Nos, ha ezt a meghatározást elfogadjuk, nem nevezhetjük az emberek közötti információ-kicszerelési folyamatokat kizárólagos joggal „kommunikációnak”, mivel azok gyakran valóban információ-továbbítások, az állatok közötti jeladásokat viszont nem nevezhetjük kizárólagos joggal „információ-továbbításnak”, mivel azok sokszor redundáns elemeket tartalmaznak, tehát nem kizárólagosan információ-továbbítások. Helyesebbnek tűnik tehát emberi, állati, gépi kommunikációról beszélni. Véleményünk szerint helyes az is, ha a könyvtáron belül is általában „kommunikációról” beszélünk, akár emberek, akár gépek közötti kommunikációk ezek, akár vegyes jellegűek: emberek és gépek közöttiek. Kommunikáció tehát: információ + redundancia.

De térjünk vissza az információ matematikai értelmezésére. Milyen értelmet nyer az információ egy adott könyvtár, tehát egy adott információ-tároló rendszer viszonylatában? Az előbbiekből kifolyólag olyan értelmet nyer, hogy minden olyan adat, amely az adott könyvtárban, más szóval információ-tárban már valahol megvan, nem információ többé, csak redundancia. Ebből az a paradoxonszerű következtetés fakad, hogy a könyvtár nem is annyira információ-tároló, mint még ennél is inkább redundancia-tároló intézmény.

Mindez arra a kézenfekvő következtetésre vezet bennünket, hogy az információt körülölgő varázst kissé csökkentjük, és a redundanciát értéktelennek tartó alapállást viszont bírálatban részesítjük. Számos olyan információ áramlik be egy-egy adott könyvtárba, ami matematikailag a könyvtári információs anyaghoz viszonyítva valóban eredeti, töröl metszett információ — csak hogy semmi szükség sincs rá, és számos információ viszont nincs meg redundáns formában, aminek viszont többszörösen redundáns formában is meg kellene lennie. Különbséget kell tehát tennünk egy-egy adott könyvtár szempontjából értékes redundanciák és értéktelen redundanciák, értékes információk és értéktelen információk között.

De miként történjék ez a különbségtétel? Ez valójában már távoli múltra tekint vissza, még ha a könyvtárosok nem is kifejezetten ilyen elvi különbségtelési céllal valószínűsítették ezt meg: az olvasótermi könyvanyag elkülönítése, a különféle könyvtári munkafolyamatokhoz szükséges segédanyag külön tartása, a régi és ritka könyvek különgyűjteménybe állítása stb. mind ilyen értékelő akciók: azt jelzik, hogy a különválasztott, félrehelyezett könyvek információi valami módon értékesebbek az átlag-könyvek információinál. A bibliográfia-elmélet manapság már közmegegyezésszerűen különbséget tesz elsődleges és másodlagos információk között (vö. B. C. VICKERY, M. DEMBOWSKA, SZENTMIHÁLYI J. stb.). Nos a másodlagos információkat tartalmazó kötetek: a bibliográfiák, repertóriumok, recenziógyűjtemények stb., melyeket nem egy

könyvtár fokozott gonddal kezel és csak kivételesen kölesönöz, szintén értékességüket tekintve különülnek el az átlagos állománytól.

Próbáljuk most már modellbe foglalni a fentieket. Fel lehet-e állítani egy olyan könyvtári információ-értékelési modellt, amely csak a könyvtári állományból, annak információs halmazából indul ki, és az újonnan érkező gyarapodásokat ehhez viszonyítva: információnak és redundanciának, új, illetve már meglévő, majd ennek alapján értékes és értéktelen anyagnak itéli? Nem. Fel lehet-e állítani egy olyan könyvtári értékelési modellt, amely az olvasók agyában ismeretként jelenlevő tudást veszi alapul, és minden könyvtári forrásanyagot (könyvet, folyóiratot stb.) abból a szempontból értékeli, hogy ez milyen mértékű többletismeretet ad hozzá a már meglévő olvasói ismeretekhez? Azt hiszem ez sem helyes. Ki lehet-e végül indulni értékrendünk felállításánál abból, hogy a legkülönbébb könyvtári munkafolyamatok végzésekor, ezek megfelelően színvonalas ellátásakor a könyvtárosi adatismeretekhez viszonyítva milyen mérvű többlet-ismeretet biztosít a könyvtári állomány? Úgy gondoljuk, hogy csakis a fenti három szempont együttes számbavétele vezethet a könyvtárba való információ-beáramlás reális értékmérlegeléséhez.

De hiába jutok el a könyvtárba beérkező anyag értékelésének legtökéletesebb kulcsához, ha értékrendszeremhez viszonyítva értéktelennek minősülő anyag beáramlását (ajándékkönyvek, propagandaküldemények, egyenlőtlen értékű csereanyagot szolgáltatató cserekapcsolat kultúrpolitikai megfontolású fenntartása stb.) ezzel még sem befolyásolni, sem megakadályozni nem tudom. Az értékelési metodika fokozott alkalmazása tehát nem is a könyvtári anyag beérkezésénél, hanem a feldolgozásra adásnál, illetve a feldolgozás után a katalógusok információs lehetőségeivel való figyelemfelkeltésnél, tehát az olvasóhoz való juttatás mozzanatánál kell hogy érvényesüljön. Az első két kommunikációs fázisban, az anyagbeérkezéskor és a feldolgozásra-adáskor a lehetőségek-től függően már igyekeznek könyvtárosaink értékelési elveket érvényesíteni, de a katalógusi informálás érték-útbaigazítási célra való alkalmazása még kidolgozatlan.

Az „információ” és „redundancia” fogalmak köré font gondolatársításunkat elhagyva egy újabb könyvtári vonatkozású kommunikációelméleti területtel kell érintenünk, melyre Kovács Máténak a szóban forgó szimpózium 2. témacsoportjában megvitatott *Közlés és közművelődés* c. dolgozata ad alkalmat. Kovács Máté F. de SAUSSURE közlés-modelljét idézi, de nem fogadja azt el megfelelően alkalmazható modellként, mivel — úgymond — „hiányzik belőle a közlő és átvevő közül a közlemény tárgyiasult formája” (kézirát: 6. l.). Mi a magunk részéről nem osztjuk Kovács Máté kifogását a SAUSSURE-i modell dolgában, mivel úgy látjuk, hogy a közlő és az átvevő közötti tárgyiasult közleménnyel SAUSSURE igenis foglalkozik: az írott, illetve beszédészöveg — melyekkel a *Cours de linguistique générale* sokat foglalkozik, — ilyen közlemény-tárgyiasulások. Hogy SAUSSURE a közlemény-tárgyiasulásokat olyan gyűjteményével, mint egy-egy adott könyv vagy a könyvek halmazával: a könyvtárral nem foglalkozik — ez igaz, de ez már nem is tartozott feladatai közé, hiszen ő a nyelv rendszerét akarja feltárni, melynek a könyv semmiképpen sem eleme. Kovács Máté SAUSSURE mellett HORVÁTH Jánosra is hivatkozik, aki az irodalom fogalmának meghatározása során olyan formában utal az író és az olvasó kapcsolatára, hogy közben az „írott mű” szerepét is hangsúlyozza, ami — mint tárgyiasult közlemény — a két személyt saját testén keresztül egymáshoz köti. Kovács szerint ez a meghatározás sem kielégítő, hiszen „semmit sem mond arról, hogy mit tartalmaznak az írott művek” (7. l.), és arra sem utal, hogy „mire használják az olvasók a művek elolvasása útján szerzett szellemi gyarapodást”. Kovács Máté mégis alkalmasnak találja a HORVÁTH-féle meghatározást arra, hogy ebből egy a mai szemléletnek megfelelő, általános közlésmodellt alakítson ki. Kovács a maga közlés-modelljében a közlemény kiindulópontjául „a közlő, az alkotó tudatvilágát”, a közlemény

céljaul „az átvevő a felhasználó, a feldolgozó tudatvilágát” jelöli meg, amely két végpont között „a közlés, az alkotás” továbbítódik. Modelljében arra is utal, hogy a közlő tudatvilága „a valóság világából” táplálkozik, és hogy az átvevő tudatvilága „a valóság világába”, ebbe a hatalmas információ-óceánba adja le végső soron tartalmait. Persze amely címen Kovács Máté elmarasztalta a HORVÁTH-féle meghatározást, t. i., hogy az nem utal az írásművekből merített tanulságok felhasználásának céljaira, ugyanezen az alapon az ő modelljét is elmarasztalhatnánk: az a felhasználási cél, hogy a felhasználó tudatvilága (a viselkedés áttételei révén) a valóság világával lépjen kontaktusba, ez még nem célmeghatározás, e kontaktust „prizmával kell megtörnünk”, hogy apró elemeire bonthassuk.

Kovács Máté modelljét vitatva, próbáljuk a célszerűség funkciója szempontjából kissé megvizsgálni a modell átalakításának és alkalmazásának lehetőségét. A célszerűség típusait illetőleg folyamodjunk R. JAKOBSON nyelvi funkció-modelljéhez. Ismeretes, hogy R. JAKOBSON munkásságát sok ponton bírálólat is érte napjainkban, de éppen funkció-rendszere ritkán adott bírálatra alkalmat ez ideig. Úgy tűnik tehát, hogy munkahipotézisként e funkció-rendszer egyelőre megfelel. JAKOBSON — mint ismeretes — 6 nyelvi (beszéd) funkciót vesz fel: a referenciális, az emocionális, a konatív, a poetikus, a fatikus és a metalingvális nyelvi-megnyilatkozási funkciókat.

Ne akarjuk mi most e jakobsoni funkciókat olyannyira általánosítani, hogy a közművelődés „általános kommunikációs modelljének” matrix-elemeivé minősítjük át őket, azt állítván, hogy a közművelődésnek van referenciális, emocionális, poetikus stb. célzatossága, de igenis *kísérreljük meg átértékelni e funkciókat a könyvtári olvasás célzatosságainak tipologizálására.*

Ha csak információ-szerzés végett járnának olvasók a könyvtárak olvasótermeibe, ill. ha csak ilyen célzattal vennének ki könyveket, akkor joggal állíthatnánk, hogy az olvasás esetén a jakobsoni nyelvi funkciók közül pusztán a referenciális funkció érvényesül. — E lehetőség képtelensége nyomban világosan áll előttünk, ha a közművelődési könyvtárak olvasóira gondolunk, akik közül sokat az irodalmi élvezet, a költői, prózafírói szépségekben való gyönyörködés célja, tehát a poetikai-esztétikai cél hív a könyv mellé. — Rendben van, elismerjük tehát a referenciális-informatív és a poetikus-esztétikai olvasási célt, de mit jelenthetne olvasásilag a „konatív funkció”? Ha egy adott szervezetet vagy akár az államrendet olyan kommunikáló félként fogjuk fel, amely érdekelt abban, hogy tagjai, ill. állampolgárai így vagy amúgy viselkedjenek, ilyen vagy amolyan attitűdöt tanúsítsanak, akkor e szervezet, ill. államrend a könyvtáraktól bizonyos befolyásolás (ajánló jegyzékek, propaganda kiállítások, prospektusok stb.) ellátását várhatja el. Ez a buzdító, viselkedés-meghatározó, világnézet-befolyásoló hatás elsősorban az olvasás során érvényesül az olvasónál. Persze maga az olvasó is kifejthet olvasásával akarati, viselkedés-befolyásoló hatást: ha például valaki (pl. egy tanár) általa személyesen ismert olvasók között példamutatóan olvas. Akárhogy is vesszük: ilyen akarati hatás-mechanizmus érvényesítésére is helyel-közzel alkalmas intézmény a könyvtár, ill. alkalmas szerep, az olvasó-szerep. — Ugyanígy az emocionális kielégülés számára is lehetőséget nyújt az olvasás ténye, ill. helyzete. — A metalingvális funkció JAKOBSON-nál az a nyelvi tevékenység, amikor valaki magúra a beszédre vonatkozóan tesz fel kérdéseket. Ha valaki a könyvtárban arra vonatkozólag olvas valamit, hogy megtudja, miként tudja elolvasni azt, amit végső soron olvasni szeretne, ezt az olvasási funkciót (melynek legjellegzetesebb formája a katalógus-olvasás vagy levéltári viszonylatban az ún. mutatók, ill. fondjegyzékek olvasása) nevezzethetjük metaolvasásnak. — A fatikus olvasási funkció értelmzése nem oldható meg — legalábbis szerintünk — ilyen könnyűszerrel, e nyelvi funkciónak talán meg sem felel semmiféle olvasási funkció.

Az előbbiekkal azt kívánjuk érzékeltetni, hogy könyvtártól, könyvtártípustól függően nyilvánvalóan jelentősen változik az a strukturális kép, amit a könyvtári-

olvasási kommunikációk funkcionális megoszlásáról felvázolhatunk magunknak. A tudományos nagykönyvtárak esetén nyilván a referenciális olvasási, könyvtárhasználati szándék lesz előtérben. A klub-könyvtárak esetén referenciális és poetikai-életi cél is felmerülhet. A gyermekkönyvtárak esetében ismét más a célzatossági spektrum.

Adott könyvtár esetében tudatosan megtervezhetjük, hogy a könyvtár elsősorban milyen olvasási célokat fog szolgálni. Ez tehát egy ideális olvasási cél-spektrumot eredményez. A valóság azonban ettől rendszerint eltérő: a lakóhelyi közelség, a könyvtárosok családi, rokon kapcsolatai stb., stb. egyes olvasókat arra sarkallnak, hogy kiszolgálást reméljenek olyan könyvtárban, ami az ő éppen fennálló olvasási funkciójuktól eltérő olvasási célok szolgálatára hivatott. Nincs olyan könyvtár, hacsak valami hadititkokat tartalmazó kéziratár nem ilyen, melyben ne érvényesülnének ilyen, eredeti céltól eltérő olvasási törekvések. De hogy milyen mértékben jelentkeznek ezek az álfunkciók, van-e ezeknek időbeli sűrűsödési, ill. ritkulási pontjuk, ez maga is az adott könyvtár kommunikációs modelljének problematikájához tartozik. Mint ahogy ide tartozik a könyvtári kiszolgálás lehetőség-latitüdjének azon vonatkozása is, hogy a könyvtár adott álfunkciós olvasási igényeit milyen mértékben képes kielégíteni.

Mind a SZECSKŐ Tamás dolgozatából, mind pedig a KOVÁCS Máté-féle frászműből fakadó könyvtár-vonatkozású kommunikációs problematika, mint látjuk, olyan összetett, hogy a felmerülő kérdések „kétszer kettő négy” alapon való megoldására semmi reményünk sem lehet: vitáknak, modell-kísérleteknek és felmérési-metodikáknak egész sora szükséges még ahhoz, hogy valamennyire tisztázódjanak a szóban forgó elméleti kérdések.

Csak belemagyarázás lenne, ha azt állítanánk, hogy a szimpózium további dolgozatai kommunikáció-elméletileg könyvtárban is használható számos egyéb vonatkozást is tartalmaztak. Bizonyos gyakorlatibb következtetések azonban egyik-másik dolgozat tematikájából leszűrhetők. Így például KOVÁCS Máté dolgozatával együtt került megvilágításra KISS Árpád *Tanulás és közlés* c. dolgozata, amely főleg a tanulási folyamat kibernetikai modellálásával és az ebből fakadó további kérdésekkel foglalkozott. Kiss messzemenően pozitív állást foglal a programozott tanulás mellett. Mivel nem egy könyvtár kifejezetten azt a célt szolgálja, hogy olvasótermében tanuljanak, nem érdektelen elméletileg a tanulás kibernetikájával megismerkednünk. Sőt felmerül a kérdés, hogy amennyiben olyan oktatógépről van szó, amely csak bizonyos feltett kérdésekre adtszerűen válaszol, tehát amely nem visszakerdező, hanem csak informál, tehát ami nem egyedül a tanárt, hanem magát az iskolakönyvet helyettesíti, amennyiben ilyen gépekről van szó, nem lehetne-e ezek elhelyezésénél és használatra bocsátásánál elhelyezési intézményként a könyvtárra gondolni?

„A kommunikáció esztétikai vonatkozásai” c. harmadik témacsoport nem tartalmazott könyvtári, olvasáseméleti szempontból használható megállapítást. Talán némileg nagyobb figyelmet szentelhetünk a negyedik témacsoport dolgozatainak. Itt egyrészt TARNÓCZY Tamás: *Közlés ember és gép között* című dolgozata került megvitatásra. Az itt megvitatott fejtegetések nem általánosságban foglalkoztak az ember és a gép közötti kommunikációs kapcsolattal, hanem abban a vonatkozásban, hogy a hangos szöveget, tehát az emberi beszédet miként lehetne mechanikusan, gépirónó közbeiktatása nélkül, úgynevezett „hangírógép” segítségével papírra vetni. A dolgozatban felvetett sok jelölés-elméleti és kibernetikai megállapítás tanulságos lehet számunkra akkor, ha a könyvtári munkafolyamatok, pontosabban könyvtári információs folyamatok egyikét-másikát gépesíteni kívánjuk. — Ugyancsak a könyvtári gépesítés szempontjából fogadhatjuk érdeklődéssel MUSZKA Dániel *A kommunikációs lánc* című dolgozatát is, amely végső soron a számológépek közötti kommunikációs rendszer megszervezésével, az adatátviteli rendszerek (telex-hálózat) problematikájával foglalkozik.

A szimpózium utolsó témacsoportja kifejezetten nyelvészeti vonatkozásokat tartalmazott, melyeknek szerzői (FABRICIUS KOVÁCS Ferenc, PAPP Ferenc, KÁROLY Sándor, SZÉPE György) könyvtári érdekességüknek csak igen sokszoros áttétellel mondható kérdésekkel foglalkoztak.

Célunk az volt, hogy az első magyar kommunikáció-elméleti szimpózium vita-anyagából olyan gondolatokat, kérdésfelvetéseket emeljünk ki, melyek a könyvtár-kommunikációelméletbe is valami vérkeringést vihetnek. Jóformán csak két dolgozat témája tartalmazott e szempontból igazán értékesíthető szempontokat. Ez magyarázza azt, hogy a szimpózium anyagát kihagyásos módszerrel ismertettük és azt, hogy szinte meditációinkat írtuk le a szimpózium ismertetése ürügyén.

BÜKY BÉLA

Az Országos Pedagógiai Múzeum és Könyvtár kiadványai. Az 1958 őszén alakult Országos Pedagógiai Könyvtár, mely néhány éve ugyancsak országos jellegű pedagógiai múzeumi feladatokat is kapott, nehéz elhelyezési körülményei ellenére is igen gyors fejlődés után felnőtt a reá rótt sokrétű feladatokhoz. Eddigi, egy évtizednél alig hosszabb működése alatt gyorsított iramban, sűrítve tette meg azt a fejlődést, amit más szerencsésebb könyvtárak kedvezőbb tárgyi és személyi feltételektől segítve, a feladatok kiérlelésére szolgáló hosszabb idő alatt, nyugodtabb kísérletezéseket is lehetővé tevő körülmények között tehettek meg. Mint országos jellegű tudományos szakkönyvtárnak, feladatai tudvalevőleg három funkció köré tapadnak: a pedagógia tudományos szak-könyvtári, dokumentációs, valamint iskolai könyvtárhálózati központi funkciói köré. Ezek tartalma a magyar neveléstudományi terület fejlődéséhez igazodva és ennek mozgását követve a mindennapi gyakorlat sodrában alakult ki.

Ez alkalommal és e helyen nem adhatjuk sem a könyvtár sokoldalú tevékenységének, sem fejlődésének ismertető összefoglalását, elemzését vagy értékelését. Célunk itt és most csupán a könyvtár kiadványairól való sommás tájékoztatás. Minthogy azonban egy könyvtár tevékenységének zöme kiadványokban csapódik le, ismertetésük egyben mégis fogalmat adhat a fő tevékenységek irányvonalairól.

1. A könyvtár 1959-ben indította el a *Magyar Pedagógiai Irodalom* című teljes kurrens bibliográfiáját. Ez a nagy formátumú sokszorosított kiadvány évente az előző év teljes anyagát adja. Egy kötet az első, egy a második félévben jelenleg 150 országos és vidéki általános és szakszemlében, közlönyben megjelent pedagógiai cikkeket, egy következő külön kötet pedig az önálló kiadványokat hozza, a hozzájuk csatlakozó név- és tárgymutatóval. A könyvtár súlyt helyez a lehetőleg időben való megjelenésre, ezért az 1969. év végén szabályosan megjelent az 1968. évi anyag. A szükségleteknek megfelelő és a gyakorlati igény által kialakított 16 fejezetből, ezen belül értelemszerű csoportokból és alcsoportokból álló szakrendbe sorolódik. A kiadvány elejétől fogva 600 példányban jelenik meg az irányító szervek, a pedagógusképző intézmények, az iskolai könyvtárak, valamint a kutatók és gyakorló pedagógusok használatára. Itt jegyezzük meg, hogy a teljes visszatekintő pedagógiai bibliográfia összeállítása is régen felismert feladata a könyvtárnak. E területen évek óta akadémiai célhittel felhasználásával is komoly elmunkálatok folynak, két szakaszban (1945–1958 és 1919–1945 évek irodalma). Az eddig összegyűjtött anyag a könyvtárban rendelkezésre áll, és remélhetőleg kiadványként is meg fog jelenni.

2. Hasonlóképpen kezdettől fogva folyamatos alapvető sokszorosított bibliográfiai kiadvány a *Neveléstudományi Tájékoztató*, a külföldi szakirodalom válogatott ismertetése. Az alakuláskor 90 folyóiratból álló bázis már egy év múlva 133-ra bővült, és ma 195 jelentős külföldi pedagógiai folyóirat leglényegesebb, megfontoltan szelektált cikkeit ismerteti. A kiadványban a magyarra fordított címet követi az eredeti cím és a mintegy egy egész

oldalas, lényeges témánál azonban jóval bővebb, konkrét referátum. Évente négyszer, negyedéves kötetekben jelenik meg az előző évről egybegyűjtött anyag. 1969 végén jelent meg az 1968. év második félévi anyaga egy összevont kettős kötetben. Az ismertetések tartalmazzák a könyvtárban magyarra lefordított anyagok jelzeteit is, valamint megjelölik a folyamatban levő fordításokat. Ezeket az érdeklődő kutatók és pedagógusok Budapesten személyesen, vidéken pedig a helyi közművelődési könyvtár útján könyvtárközi kölcsönzéssel igényelhetik, egyben kérhetik bármely ismertett téma lefordítását is. A kötetek elején öt nyelvű tájékoztató, majd egy ugyancsak öt nyelvű tárgymutató van. A kiadvány egy 18 fejezetre osztott szakrendben adja az anyagot. A könyvtár még az 1969. évben is igénylések alapján 1232 példányt ingyen küldött szét e kiadványából. A folyó 1970. évre felügyeleti hatósági intézkedésre évi 16 Ft ellenében már csak 920 előfizetéses példányra van szükség. (Ezekből 600 általános iskola, de csupán 100 középiskola; az egyéni előfizetők száma megduplázódott, de pl. az eddigi 140 szakmunkásképző igénylőből egy sem fizetett elő.)

3. Az eddig említett két alapvető kiadvány mellett a könyvtár ügynevezett gyorstájékoztató kiadványaival a legidősebb szakmai igények szerint differenciált tájékoztatót is nyújt. E szolgálatát a könyvtár 1966-ban vezette be. Ezek egyike a *Külföldi Pedagógiai Figyelő* című kéthetenként (évi 20 alkalommal) megjelenő 40 lapos sokszorosított füzet. A könyvtárba beérkező külföldi folyóiratokból a legfrissebb időszereű témákat válogatja ki, és 2–3 oldalas tájékoztatókban ismerteti azokat. Az anyag 8 szakcsoportba, azokon belül pedig országonként van összegyűjtve. Az igénylőknek eddig díj-talanul szétküldött füzetek ez évben évi 40 Ft ellenében 215 előfizetéses példányban jelennek meg. Az igénylők egyetemek, tanácsi oktatási osztályok, könyvtárak, tudományos intézmények szép, számban egyéni előfizetők: kutatók és kísérletező pedagógusok (de pl. csak 2 általános iskola és 15 gimnázium).

4. Az előbbihez hasonló a *Belföldi Pedagógiai Figyelő*, ez hetenként (évi 44 ízben) 20 lapon megjelenő sokszorosított füzetekben évi 40 Ft ellenében 42 országos és helyi napilap, néhány fontosabb hetilap és irodalmi szemle pedagógiai híreiből ad tájékoztatást néhány soros összefoglaló formájában, füzetenként körülbelül 30–35 hírt. Az érdeklődő 16 szakcsoportban találja az anyagot. Az eddig igénylőknek térítés nélkül szétküldött 170 példány helyett most 185 előfizetéses példányban jelenik meg. Ez a véleményünk szerint alacsony példányszám azt mutatja, hogy iskoláink nem eléggé méltányolják ezt a szolgáltatást.

5. 1968-ban kezdte meg a könyvtár a *Nemzetközi Pedagógiai Hírek* című hetenkénti — évi 40 — füzetekből álló gyorstájékoztató kiadványának kiadását. Ez 32 különböző pártállású külföldi napilapból, mintegy 20 országból gyűjti össze legfrissebb híreit: részben a legfontosabb szocialista és tőkés országoknak a hazai oktatói közvéleményt elsősorban érdeklő elvi pedagógiai cikkeket, részben oktatásügyi újdonságokat. A füzetenként átlag 10 oldalas tájékoztató anyagát országonként, ezen belül pedig napilaponként csoportosítva közli. Fő jellemzője a sokszínű változatosság. Az eredetileg minisztériumi, belső tájékoztatásra szánt és mindössze 30 példányban elindított vállalkozásra az 1970. évi 40 Ft előfizetési díj meghirdetésekor a mutatóványszám alapján várakozás ellenére egyszerre 210 jelentkezés történt; ez a tény joggal enged létjogosultságára következtetni.

6. 1964-ben született három nagy fővárosi könyvtárral való együttműködés útján, a szocialista könyvtári kooperáció szép példájaként a *Felsőoktatási Szakirodalmi Tájékoztató A* (műszaki és természettudományi), valamint B (társadalomtudományi) sorozata. Előbbit a Budapesti Műszaki Egyetem, utóbbit az ELTE Központi, a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Könyvtára és az Országos Pedagógiai Könyvtár szerkesztette. Az anyag 5 nagy fejezetben került feldolgozásra, amelyekből 3 (az I. Általános rész, a III. Nevelési kérdések a felsőoktatásban és a IV. Felsőoktatás) közö

a két sorozatban. Évi két hatalmas kötet jelenik meg elmaradás nélkül, így az 1968. évi második félévi anyag 1969 végén. Az információs bázis az oktatásügyi folyóiratok mellett a különböző országok és szakterületek reprezentatív jellegű folyóirataira is kiterjed, de a kiadvány mélységbeli feltárását is biztosítja: egyesítve nyújt bibliográfiát (címfordítással), referátumokat, a legfontosabb problémák irodalmáról témadokumentációs feldolgozást és fordításkivonatokat is. Miután 1969 folyamán a B sorozat szerkesztésében az Országos Pedagógiai Könyvtár helyét a szakmai profil szempontjából illetékesebb Felsőoktatási Pedagógiai Kutató Központ vette át, és terjesztéséről is ez gondoskodik, a tájékoztató már nem tekinthető az Országos Pedagógiai Könyvtár kiadványának; továbbra is itt lévén azonban bizonyos folyóiratbázisa, munkatársi viszonylatban továbbra is közreműködik a munka összeállításában.

7. A könyvtár módszertani osztálya szerkesztésében az iskolai könyvtárak számára előbb a sokszorosított Iskolai Könyvtárosok Tájékoztatója jelent meg évi 6 számban, majd a fokozatos megerősödés során nyomtatott formában *Könyv és Nevelés* címmel ugyancsak évi 6 füzetben megjelenő folyóiratként 1970-ben 12. évfolyamát jegyzi. Célja, szerkesztési elvei, tartalma elejétől fogva nagyjából változatlanok. Elvi cikkei, tanulmányai részben a soron következő iskolai könyvtári feladatokkal és problémákkal foglalkoznak, részben a könyv jelentőségével az oktató-nevelő munkában. A folyóirat egyben a széles körű tapasztalatsere hatékony eszköze és fóruma nemzetközi vonatkozásban is: beszámolókat közöl külföldi tanulmányutak tapasztalatairól az iskolai könyvtárakkal kapcsolatban, ifjúsági könyveket és pedagógiai munkákat ismertet és ajánl. Egyszersmind propagálja az OPKM legújabb szerzeményeit is. Széles kört képviselő, aktív szerkesztő bizottsága *Irodalom és pedagógia*, *Elmélet és gyakorlat*, *Hírek és Könyvszemle* címeken állandó rovatokat épített ki, szélesíti munkatársai körét, színesíti a lap tartalmát, de a kellő arányok és változatosság megtartásával. Közvetlen célul az eddigieken felül a szakközépiskolák problémáival való behatóbb foglalkozást tűzte maga elé. Színvonalának emelkedésével elterjedése is nő. Jelenleg 2 200 példányban jelenik meg, s mivel terjesztését a Posta Központi Hírlapiroda látja el, számonként 3 Ft áron kereskedelmi forgalomba is kerül.

8. Az állománygyarapítás propagálását szolgálja más könyvtárakhoz hasonlóan az *Új Külföldi Könyvek Jegyzéke* évi 4 sokszorosított füzete. Ez a címfelvételek adrémalemezeinek formájában adja az egyes tételeket, könyvtári jelzettel, egyszólatos magyar annotációval ellátva, 11 szakrendi fejezetbe csoportosítva. 140 példányban jelenik meg a könyvtárak, pedagógusképző intézetek, tanácsai oktatási osztályok stb. tájékoztatására.

9. A könyvtár szolgáltatásainak természetszerű differenciálódása hozta létre az *Ajánló témabibliográfiák* című sorozatot. 1968 óta 7 füzete jelent meg; az első: *Korszerű oktatási eszközök bibliográfiája* 350, a többi (pl. *Matematikaoktatásunk helyzete*, *Oktatástervezés*, *Tagozatos osztályok*, *Pályaválasztás*) 120–120 példányban. 1970-ben előreláthatólag újabb 4 füzet készül el.

10. A jelentkező igények hívták életre 1966-ban az olyan nagyobb, önálló összeállításokat, melyek egy-egy érdeklődésre számot tartó, időserű pedagógiai szakkérdésben a külföldi kitekintést segítik elő. Ezek alkotják a *Nemzetközi Oktatásügy* sorozat sokszorosított kötetait. Az első két év füzetszerű, nyalakú kiadványaiból megemlítjük az 1967. évi, még csak 22 lapos *Tanulmányi lemaradás* című, 9 ország helyzetére kiterjedő összefoglalót, az 1968. évi 37 lapos füzetet a *Főiskolai kollégiumi nevelés* kérdéseiről 5 szocialista és 3 nyugati államban. Később kisebb, tetszetős almanach-formára tért át a sorozat. Ezekből komoly sikere volt a *Pedagógus etika* című 1968. évi kötetnek, mely 58 külföldi és 27 magyar folyóiratból, 192 külföldi és 100 magyar szerző műveiből állt össze. 1969-ben *Tízennyolc ország oktatásügyi jelentése* című szovjet pedagógiai mű 2 kötetének fordítása és Adalékok az ifjúságkutatáshoz című kötetek jelentek meg.

Ez év júniusában jelent meg 275 oldalon a *Tanulói teljesítménymérések kérdése külföldön* című, ma különösen keresett témájú kiadvány.

11. Az iskolai könyvtári hálózati központi funkción belül elengedhetetlen feladat volt a *Pedagógiai könyvtári alapjegyzék az általános iskolák számára* című módszertani kiadvány összeállítása. Címéből is érthetően ez a mű vezérfonal az iskolai állománygyarapítás nem könnyű és oly sokáig nem kielégítő megoldásához. 1968 októberében jelent meg 7 000 példányban, és a tanév elején minden iskolához eljutott. Kellő példányszámot kaptak belőle a pedagógusképző intézetek és a tanácsai oktatásügyi irányító apparátus is. Kiadásával a könyvtár az iskolai könyvtárügy régi adósságát törlesztette.

12. Az előzőhöz kapcsolódik a módszertani osztály bibliográfiai kezdeményezése, a *Tantárgyi bibliográfiák* című sorozat is, mely 1965-től kezdve az irodalomnak az oktatásba való beépülését célozza. A sorozat felöleli az általános iskolák és a középiskolák számára készülő bibliográfiákat. Az elsőből ki kell emelnünk az alsó tagozatosok számára szóló *A legkisebbek olvasmányai* című úttörő összeállítást, a másodikból pedig a matematika, fizika, kémia, biológia és földrajz számára készült irodalmi jegyzékek jelentek meg, átlag 1 000 példányban az Állami Könyvterjesztő Vállalat terjesztésében. A pedagógiai közvélemény pozitíven fogadta e hézagpótló, hasznos sorozatot, amit az is alátámasztott, hogy a kötetek az Országos Pedagógiai Intézet segítségével a legjobb szakpedagógusok összeállításában készültek el.

13. Befelezéseképpen egy pillanatnyilag szünetelő sorozatot említünk: *Az Országos Pedagógiai Könyvtár Évkönyve* köteteit. Tudjuk, hogy színvonalas évkönyv összeállítása még nagy könyvtár esetében is komoly vállalkozás, a legjobb munkatársak összefogását kívánja meg. A Pedagógiai Könyvtár már 1961-ben elég erősnek érezte magát évkönyv kiadására. El kell ismerni, hogy ez és a következő 4 kötet bátor vállalkozás és teljesítmény volt, és annak idején segítette is a könyvtár elismertetését. Az egyes kötetek az első, hősi korszak tiszteletre méltó dokumentumai. A szokásos igazgatói összefoglalókat igényes tanulmányok kísérik. Ezek tárgyai főleg a tanulók olvasmányai, az iskolai könyvtárak időszerű kérdései, a könyvtárhasználat elvi problémái, módszertani, pedagógiai, könyvtártörténeti dolgozatok. Az egyes évkönyvkötetek különben 120 példányban jelentek meg, s csupán a minisztériumi vezetők, nagykönyvtárak, egyetemi, tudományos, oktatóképző intézetek, folyóiratszerkesztőségek kaptak belőlük. Az utolsó öt évben az az álláspont alakult ki, hogy a könyvtár nevet szerzett tudományos kádereinek most már bőven van egyebütt is publikálási lehetőségük, az évkönyvek sűrű kiadásával járó magas költségeket indokoltabb a jelentkező időszerű kérdések jobb megoldására fordítani, évkönyveket pedig csak évfordulókra, nagyobb időközök lezárásakor, reprezentatív formában összeállítani.

A fentiekben a 12 éves könyvtár nem is minden kiadványáról tettünk említést, csak összefoglaló és áttekintő képet igyekeztünk adni a rohamosan bővülő, sokoldalú és sürgető igényeknek megfelelő kiadványtevékenységről. Ezek is mostoha elhelyezési lehetőségek, a fejlődéssel együttjáró, ismert és elkerülhetetlen káderfluktuáció és korszerű kisegítő üzemek létesítésével járó erőfeszítések közepette készültek. Bízunk benne, hogy egy későbbi hasonló beszámoló az eddigiekben említett kiadványsorozatok kiterjedélyesedésén felül már összefoglaló tanulmánykötetről és a most izmosodó, legfiatalabb múzeumi részleg jövőbeli kiadványtevékenységéről is említést tehet.

HODINKA LÁSZLÓ

A Párttörténeti Intézet Könyvtárának bibliográfiai munkái. Az utóbbi tíz esztendőben irodalomtörténészek, történészek, művészettörténészek munkájának eredményeként széles körben, szervezeten megindult az 1919—1945 közötti időszak tudományos feltárásának, megismertetésének folyamata. A magyarországi szocialista irodalom történetének tárgyköréből számos tanulmány, monográfia, forráskiadvány jelent meg. Ebben, a hazánk és munkásmozgalmunk történetében olyan jelentős időszakban, tekintélyes számú haladó szellemű, szocialista jellegű és kommunista szerkesztésben megjelenő irodalmi, társadalomtudományi és politikai folyóirat látott napvilágot. Többségük az ellenforradalmi magyar sajtópolitika elnyomó törekvései, a cenzúra, az anyagi és kiadói nehézségek következtében igen rövid életű volt. Példányszámuk is viszonylag csekélynek mondható — zavartalan megjelenésük akadályokba ütközött, hiszen a hivatalos Magyarország igyekezett elnémitani a haladó gondolatot.

Az ellenforradalmi korszak további kutatásának elősegítését, számos elfeledett haladó író, tudós, politikai harcos munkásságának megismertetését szolgálja az a széles körű *bibliográfiai* feltáró munka, amelyet ebben az évben kezdtek el az MSZMP Párttörténeti Intézete könyvtárának munkatársai. Az 1970—1975-ig terjedő években 39 folyóiratról — *Álláspont* (1931—1932), *Dokumentum* (1926—1927), *Egység* (1933—1934), *Független Szemle* (1921—1923), *Március* (1922), *Munka* (1928—1939), *Együtt* (1927—1928), *Társadalmi Szemle* (1931—1933), *Új Harcos* (1933), *Világirodalmi Szemle* (1935—1938) ... stb., hogy csak néhányat említsünk —, készítenek repertóriumot. A repertóriumsorozat — egy kötete tartalmazza a periodika bibliográfiai adatait, melyet rövid sajtótörténeti jellemzés, összefoglalás követ. Ezután megfelelő tematikus felosztásban következnek a folyóiratban található cikkek, közlemények címeinek felsorolásai, annotációkkal ellátva, valamint a képanyag feltárása is. A repertórium végére szakmutatók kerülnek. (Név—álnév, tárgy- és földrajzi mutatók.) A repertóriumsorozat befejezése után a feltárt lapokról egységes, közös, valamennyi periodikát magába foglaló mutatót terveznek.

A munkálatok során végre egyesíteni lehetne a különböző könyvtárakban meglévő szórvány lappeldányokat fotó, illetve xerox eljárás útján. Az így nyert, viszonylag teljes anyagról az érdekelt könyvtárak diafilmeket készíttethetnének a maguk számára. Mindez elősegítené, hogy az ebben a tárgykörben kutatók számára könnyebben hozzáférhetővé váljon ez a ritka folyóiratokat tartalmazó gyűjtemény, melynek megléte néhány szakembert kivéve nem is nagyon ismeretes sok érdekelt kutató előtt sem.

További tervünk lenne néhány igen ritka periodikának reprint-kiadása, melyhez szélesebb körű könyvtárak közötti összefogás és az anyagi erők koncentrációja válna szükségessé.

Jelenlegi munkálatainkhoz kérjük az érdekelt könyvtárak segítőkészségét — az anyagkiegészítés feladatához — és megértő támogatását.

KÁLMÁN LÁSZLÓNÉ

A Bibliotheca Corviniana, CSAPODI Csaba és CSAPODINÉ GÁRDONYI Klára közös munkája, amely az UNESCO támogatásával először 1967-ben, magyar nyelven jelent meg, és amelyet folyóiratunkban BORZSÁK István ismertetett (1968. 221—223. l.), az 1969. év folyamán két német és három angol kiadásban ismét napvilágot látott. A két német kiadás (*Bibliotheca Corviniana. Die Bibliothek des Königs Matthias Corvinus von Ungarn*) közül az egyiknek a kiadója a budapesti Corvina Kiadó, a másiké a münchen—berlini Herbig cég. A három angol kiadást (*Bibliotheca Corviniana. The Library of King Matthias Corvinus of Hungary*) a következő kiadók jelentették meg: Budapest, Corvina; New York

— Washington, Friedrich. A Praeger Publishers; Shannon Iralend, Univ. Press. Mind az öt kiadás az UNESCO támogatásával jelent meg, amint a címlapon olvasható. Az idegen nyelvű kiadások képanyaga a magyarhoz képest változatlan. A szövegek azonban nem egyszerű fordításai a magyarnak, hanem az időközben megjelent recenziók figyelembevételével, az újabb szakirodalom és a szerzők további kutatásai alapján javított, illetve bővített kiadást jelentenek. A legutoljára sajtó alá került angol kiadás tehát nemcsak a megjelenés idejében, hanem anyagában is a legújabb kiadást jelenti. (A két német kiadás egymás közt azonban éppen úgy azonos szövegű, mint ahogy a három angol kiadás is.)

(—)

Eseménynapló és újságindex. Folyóirataink egy részében, sőt hírlapokban is találunk időről időre úgynevezett eseménynaptárt: egy-egy évre, hónapra, sokszor csak egy-egy hétre jelzik előre a számontartandó alkalmakat, évfordulókat, várható bel- és külpolitikai eseményeket. Sokkal kevesebb, azaz lényegében semmi gond sem fordítódik a múlt, elsősorban a legközelebbi múlt: az elmúlt év, múlt hónap vagy egyszerűen csak a tegnapi eseményeinek pontos dátummal ellátott, rövid, adatszerű rögzítésére. Külföldön előfordulnak, sőt egyik-másik esetben évtizedek óta megjelennek ilyen kiadványok, amelyekben az emlékezetünkben élő, de részleteikben elfelejtett és főleg lefolyásuk pontos helyét és idejét illetőleg könnyen már nem felidézhető tények vannak logikus rendben, megtalálhatóan feljegyezve. A legrégebbek és legelterjedtebbek egyike a KAESIG-féle ún. Gegenwartsarchiv. Hazai megfelelőjük nincs, pedig a könyvtári és főleg a hírlaptári felvilágosítószolgálat gyakran találja magát szemben olyan kérdésekkel, hogy ez és ez az esemény pontosan mikor történt, és pontosan hogyan folyt le. Olyan adatok is érdeklík a közönséget, amelyek a maguk idejében is legfeljebb egy kis napírrre adtak alkalmat az újságokban. Tudtunkkal a kísérlet stádiumában maradt az Országgyűlési Könyvtár és valamely hírszolgálati szervünk közös kezdeményezése néhány évvel ezelőtt, amely egy év eseményeit rövid, a történelmi forráskiadványok regesztáihoz hasonló fogalmazásban, a dátumok pontos rögzítésével óhajtotta közreadni. Az Országos Széchényi Könyvtár hírlaptárában az 1950-es években tettünk kísérletet „kisüzemi” formában egy napról napra haladó „eseménykatalógus” létesítésére, amely tárgyi elrendezésben tette volna hozzáférhetővé a könnyen elfelejtett történéseket és azok dátumát. De a munka, mint annyi más, személyzethiány miatt akadt meg.

Mindez egy hír kapcsán jut eszünkbe. A *New York Times* című újság új, computer igénybevételével készült indexének első kötete jelent meg a fontos amerikai lap 1968. évben megjelent anyagáról. Egy elterjedt, kiterjedt hírszolgálatnál bíró napilap indexe is betöltheti az eseménynapló feladatát. A *New York Times* 1851 óta rendszeresen ad ki külön kötetben megjelenő tartalommutatót az évfolyamok befejezése után (csak az 1907 — 1912. évek nincsenek feldolgozva, ezeket most készülnek pótolni). Az index évi előfizetési ára 75 dollár. Az első, számítógép segítségével készült kötet 1720 oldalon tartalmazza szakok és tárgyszavak szerint csoportosítva a hírek rövid tartalmát, az események dátumát és a rájuk vonatkozó hírt tartalmazó újságszámot és lapszámot.

A *New York Times* félhavonként megjelenő indexet is ad ki.

DA.

A tudományos kutatások állami irányítása.¹ A közelmúltban hagyta el a sajtót egy olyan monográfia, amely a tudományos kutatómunka műhelyeit: a kutatóintézményeket, tudományos könyvtárakat, levéltárakat és múzeumokat, valamint a kutatásokat irányító központi állami szerveket a tudományos munka dinamizmusán keresztül érinti.

LŐRINCZ Lajos, a könyv szerzője, jogász és kutató. Közlelbbi munkaterülete az államigazgatási jog, aminek szervezési vonatkozásait vizsgálja. Könyvének vezérfonala s kutatásainak célkitűzése azoknak a szervezéstudományi elveknek a megállapítása, amelyek a tudományos kutatómunka határfokát a szervezés jogi eszközeivel emelhetik.

A monográfia felépítése logikus, szerkezete arányos, megállapításaiban: a kutatások eredményeinek összefoglalásában korszerű és rendkívül hasznos. Mondanivalóit négy fő részben foglalja össze:

A bevezető rész az elvi megalapozást szolgálja. Tudományos alapvetést nyújt, rámutat a tudomány társadalmi jelentőségére, a gazdasággal és a politikával való dialektikus összefüggéseire, a tudomány belső fejlődéséből fakadó törvényszerűségekre, s mindezeket az állam- és jogtudományokkal kölcsönhatásban vizsgálja.

A munka második része a tudományos kutatások központi irányításának szervezetét és eszközeit mutatja be különböző, tőkés és szocialista modelleken.

A harmadik rész hazai viszonylatban mutatja be és interpretálja a tudományirányítás központi szervezet-rendszerét. Általános jellemzés után ennek a szervezetnek sajátosságait is elemzi.

Külön figyelmet érdemel a monográfia negyedik része, amely az egyébként is hiányos irodalmon belül a legelhangosabb s ezért talán legaktuálisabb problematikát tárja fel. Tudománypolitikánk egyik legjelentősebb kérdése ez: a kutatóhelyek jogállásának, szervezeti és működési alapkérdéseinek tisztázása.

A szerzőt a problematika felismerése és megfelelő értékelése mellett a kellő mértéktartás jellemzi. A tudományos kutatás és az állam- és jogtudományok összefüggéseiről szóló fejezetben kifejti, hogy a tudomány társadalmi jelentőségének növekedése valósággal kényszeríti ezeket a tudományágakat arra, hogy a maguk speciális módszereivel és kategóriáival vizsgálják a kutatás szervezetére, irányítására, tervezésére és ellenőrzésére vonatkozó kérdéseket. Mértéktartását bizonyítja viszont az a megállapítása, amely szerint nem ringathatjuk magunkat abban az illúzióban, mintha a tudományos kutatások sikere csupán a megfelelő irányító szervezet kialakításától függne. Az állam- és jogtudományoknak tehát csak az lehet a feladatuk, hogy részt vállaljanak a tudományirányítás szervezeti formáinak kialakításában, az irányítás jogi mértékének meghatározásában és jogi eszközeinek kimunkálásában.

A tudományos kutatások állami irányításáról szóló monográfiának értékéből mit sem von le, hogy a szerző néhány megállapítása, tudományos indoklásai ellenére is vitára készítet. Ez a tény éppen arra mutat, hogy megállapításai nem közhelyek, s a szerző nem tartózkodik az egyéni állásfoglalások közlésétől sem. Az általános tájékoztatás mellett számos esetben új elemzésekkel és konklúziókkal találkozunk.

LŐRINCZ Lajos könyve általános érdeklődésre kell hogy számot tartson a tudományos munkával foglalkozók: intézetek, intézmények és kutatók körében.

TAKÁCS JÓZSEF

¹ LŐRINCZ Lajos: *A tudományos kutatások állami irányítása*. Bp. 1969, Akad. K. 260 l.

Ányos Pál nevében. A „Magyar Irodalmi Lexikon” I. kötetében az „Ányos Pál” címszó alatt a 38. lapon „Ányos néhány munkája” aláírással — többek közt — egy 1783-ban névtelenül megjelent röpirat címlapképét találjuk: „Megmutatás, hogy az aszszonyi személyek nem emberek.” ÁNYOS Pálról ugyanez a lexikon állapítja meg, hogy „a magyar irodalmi népiesség és felvilágosult politikai líra szerény, de első előfutára, a magyar szentimentalizmus történetének jeles alakja”. Mindez eleve ellentmond annak, hogy bizonyítani kívánta volna a női nem alsóbbrendű voltát. De ÁNYOS ennél többet tett, s ezért érzi a könyvtáros, hogy erkölcsi kötelessége legalább egy rövid közlemény olvasói körében „rehabilitálni” a költőt. ÁNYOS ugyanis röpiratot írt a lexikonban műveként szereplő íromány ellen „B. Carberi Anna kis-asszszonyinak kedvesséhez írtt levele. Mellyben meg-mutatja, hogy: az aszszonyi személyek emberek” címmel. A Pesten, 1785-ben, TRATTNERNél megjelent 31 lapos anonim röpiratot már BATSÁNYI János bevette ÁNYOS általa kiadott munkái közé (*Ányos Pál Munkái*. Bécs 1798.), „Egy kisaszszony-nak levele kedvesséhez. (Hogy az aszszonyi személyek emberek.)” címmel. BATSÁNYI megjegyzést is fűz a műhöz: „Ez a levél kinyomtatott már egyszer; Pestenn 1785. eszt. imilly név alatt: Báró Carberi Anna kisaszszonyinak kedvesséhez írtt levele, mellyben s. a. t. A nálam lévő eredeti kézírásban ellenben e név helyett az itt kitett két betű, úgymint B. és I. vagyon. — Íratattott e levél 1783 esztendőben.”

CARBERI Anna bárókisaszszony levele egyébként nem nagygényű alkotás. „Az egésznek nincs más jelentősége — írja róla CSÁSZÁR Elemér (Ányos Pál. Bp. 1912. M. Tört. Életrajzok 57. köt. 203. l.) —, mint hogy ÁNYOS józan gondolkodásának egyik újabb bizonyossága.” A *Magyar Irodalmi Lexikon* szerkesztői számára több mint mentség, hogy ÁNYOS e röpiratának a gyűjteményes kötetet megelőző, önálló megjelenéséről ÁNYOS életrajzírói sem tesznek említést. Sőt: Császár Elemér, a legalaposabb életrajz szerzője is a „Megmutatás, hogy az aszszonyi személyek nem emberek” címlapjának képét közli az ÁNYOS-féle röpirat tárgyalása mellett, szöveggközi illusztrációként. (Nyilván innen került át a *Magyar Irodalmi Lexikon* margójára.) CARBERI Anna kiléte — úgy látszik — csak a könyvtárosok előtt volt ismert. Az Országos Széchényi Könyvtár ÁNYOS Pál műveként illesztette ezt az anonim kiadványt elsőkiadás gyűjteményébe, s pl. CZIGÁNY Lóránt a *British Museum Quarterly*ben, WALTHERER László gyűjteményéről megjelent ismertetésében is „általában Ányos Pálnak tulajdonított”-ként említi.

Annyit még hadd említsünk meg „B. Carberi Anna kis-asszszonyinak levelé”-ről, hogy az eredeti kiadványban egy mondat mélyén megtaláljuk a szerző monogramját: „... mivel egy óra múlva Vértesallyai jószágunkra kell Titkos-Írómmal Á** P** indulnom, utazó köntösömnek el-intézéséről szükség gondolkodjak...” Ez a mondat a BATSÁNYI-féle összkiadásban megváltoztatott szöveggel szerepel: „... mivel egy óra múlva Balaton-mellyéki jószágunkra kell szülőimmal indulnom...” Ezt a mondatot már csak azért tartottuk érdemesnek idézni, hátha egyszer ezen a nyomon elindulva CARBERI Anna alakja mögött nemcsak a nők emberségét felismerő, felvilágosult ÁNYOS Pál fog felbukkani, hanem utolsó korszakának titokzatos szerelme is.

WIX GYÖRGYNÉ

Horst Kunze 60 éves. Minden tudomány, hivatás, szakma története számos olyan nagy egyéniség nevét jegyezte fel, aki vagy az elméleti, vagy a szervezési munka területén alkotott jelentőset. Ritka azonban az olyan személyiség, aki mind elméleti, mind szervezői munkásságában nagy eredményekre képes. E kevesek közé tartozik Horst KUNZE professzor, a Deutsche Staatsbibliothek főigazgatója, a Német Demokratikus Köztársaság könyvtárügyének kiemelkedő egyénisége.

Amikor valaki, aki jelentős tudományos teljesítményekre képes, a könyvtárosi hivatást választja, eleve eldönti, hogy saját egyéniségének háttérbeszorításával a tudo-

mányok közvetett előbbrevitelét, népe kulturális fejlődésének ügyét kívánja szolgálni. Horst KUNZE, amikor 1947-ben elvállalta az akkori szovjet zónában levő hallei egyetemi és tartományi könyvtár igazgatói posztját, mindezeket túlhaladva, antifasiszta meggyőződése mellett is hitet tett. Az azóta eltelt közel negyedszázad során kifejtett munkássága jelentékenyen hozzájárult az NDK tudományos könyvtárügyének világviszonylatban is elismert eredményeihez.

Mint a berlini Humboldt-Egyetem könyvtártudományi intézetének egyik alapítója s az intézetet könyvtártudományi és tudományos információs intézetté fejlesztő tanszékvezető professzora, egy egész könyvtáros generáció köszöni neki tudás-anyagát, s tekinti az ő tudósi-könyvtárosi magatartását hivatásbeli példaképének. *Grundzüge der Bibliothekslehre* című, számos kiadást megért tankönyvéből nemcsak a tanszék hallgatói, de sok ország tudományos könyvtárosai képezik magukat. Ezenkívül is számos elméleti könyvtártudományi publikációja gazdagítja a szakirodalmat mind a *Zentralblatt für Bibliothekswesen*-ben, amelynek egyik szerkesztőbizottsági tagja, mind egyebütt. Nemcsak nevelőként és tudományos munkásként, de közéleti férfiúként is a tudományos könyvtárügy fejlesztése áll tevékenysége középpontjában. Mint a Ministerium für Hoch- und Fachschulwesen mellett működő tudományos könyvtárügyi tanács elnöke, mint Unesco-bizottsági tag, mint a Deutsches Bibliotheksverband elnöke különböző művelődés- és könyvtárügyet érintő törvények kidolgozásától a főiskolai tanügyi reformig a kulturális fejlődés számos pontján van módja előbbrevívő útmutatást nyújtani.

Legjelentősebb alkotása eddigi életművének azonban — amelyben nevelői, szervezői és közéleti tevékenysége kölcsönhatásban fonódik össze — a Deutsche Staatsbibliothek. 1951-ben lett a berlini, akkor még „Öffentliche Wissenschaftliche Bibliothek” vezetője, s az ő nevéhez fűződik e könyvtárnak világviszonylatban jelentős tudományos intézménnyé, mondhatnánk fogalommá, „a STABI”-vá való fejlesztése. A Deutsche Staatsbibliothek az ő főigazgatósága alatt nemcsak építézetileg, anyagi és személyi ellátottságában fejlődött nagy intézménnyé, hanem mind a munkatársi gárda színvonalára, mind a könyvtári elmélet, mind a munkafolyamatok szervezettsége terén mérce lett, amelyhez az NDK tudományos könyvtárai munkájukat igazítják.

Horst KUNZE professzor 60 éves. A hatvanadik születésnap mérföldkő az egyén életében, pont, amelyről visszatekintve felméri eddigi életútját, eredményeit. A kollégáknak pedig alkalom és lehetőség ennek az életútnak eredményei felett érzett megbecsülését kifejezésre juttatni, sok további tudományos sikert kívánni.

WIX GYÖRGYNÉ

Emil Dovifat (1890—1969). Walter HEGEMANN halála óta alig két év telt el, s 1969. október 8-án meghalt a német sajtótudomány második legtevékenyebb mestere is, Emil DOVIFAT, 79 éves korában. 1918-ban fejezte be tanulmányait Karl Bücher, a szociológiai-történelmi megalapozású német sajtókutatás megindítója, a „Zeitungskunde” fogalmának megteremtője mellett. Első nagy könyve az egykorú amerikai sajtóról adott beható kutatásokra alapított, amellet vonzó és eleven képet. A német és az amerikai sajtófelfogást egybevetve utat nyitott az Amerikában honos gyakorlati-pedagógiai irány és a történeti-filozófiai német törekvések szembeállításának s ezáltal magasabb szinten közelítésének. A második világháború után — HAGEMANNnal együtt — része volt a *Publizistik* című, ma is legtekintélyesebb német sajtótudományi folyóirat alapításában. A *Publizistik* név programot is jelentett: a Zeitungskunde vagy sajtótudomány időközben publi-

cisztikai tudománnyá, általános hírközléstudománnyá, a közlőeszközök, tömegmédiák vizsgálatainak szaktudományává alakult át, amely a sajtón kívül ma már a rádió, sőt az audióvizuális hírközlő szervek tartalmi- és hatásmechanizmus vizsgálatára is kiterjed. DOVIFAT még megérthette, hogy az átfogó új diszciplína nagy német kézikönyve, a *Handbuch der Publizistik* az ő neve alatt jelenhetett meg. Németország sajtókutatói, a publicisztikai tudomány mai művelői jórészt az ő tanítványai, de hatása a német területen túlterjedt, és túlterjedt a nyugat-berlini egyetem hatósugarán is, amelynek holtáig megbecsült professzora volt.

D. B.

Csatkai Endre (1896—1970) Kossuth-díjas művészettörténész, nyugalmazott múzeumi főigazgató-helyettes, elhunyt. Haláláról a napilapok is megemlékeztek.

1896-ban a Sopron megyei Darufalván született. Tanulmányait Budapesten és Bécsben végezte, 1949-ben a Szegedi Tudományegyetemen magántanári képesítést szerzett. Három évvel később elnyerte a kandidátusi fokozatot. Beválasztották a Magyar Tudományos Akadémia művészettörténeti bizottságába is. Munkássága elismeréseként 1954-ben Kossuth-díjjal, 1967-ben pedig — amikor a soproni múzeum fennállásának 100. évfordulóját ünnepelte — a Munka Érdemrend arany fokozatával tüntették ki. Tulajdonosa volt a Szocialista Kultúráért jelvénynek, az Ipolyi Arnold-díjnak és a Cházár András emlékéremnek.

GULYÁS Pál a *Magyar Írók Életében* ezt jegyezte fel róla: „Állandóan Sopronban élt.” — Így, múltidejű állítvánnyal, még 1942-ben. — A lexikonszerkesztés gépies szabályait követve talán nem is érezte, hogy a múlt idővel valami végérvényeset fogalmazott meg, ami érvényes maradt egészen 1970. március 12-ig, amikor „kihullt kezéből a toll”. Talán CSATKAI Endrével kapcsolatban bátran használhatjuk azt az ódon kifejezést — hiszen ez a bájos öregúr is őrzött magában valamit régmúlt idők stílusából — a tudós örök frissesége mellett. Aki csak találkozott vele, érezhette, hogy ez a szorgalmas, fáradhatatlan kutató valamiben az utolsó... Régvolt idők üzenete, aki mégis mindvégig a mában élt.

A mában élt, nehéz és dúlt években, amikor az igazságért áldozni és küzdeni is kellett. Ő, aki a német—magyar kapcsolatok történetét szolgáló *Heimablättler*-ben kezdte munkásságát, tudott szakítani a rossz irányba fordult szerkesztőséggel éppúgy, mint nemrég elhunyt jeles kortársa, TURÓCZI-TROSTLER József.

De ugyanakkor egy város múltjának szerelmese, aki ezen a szerelmen keresztül szolgált a ma egész magyar tudományosságának. Mindennapi tapasztalat, hogy száguldó, fejlődő korunkban egy negyedszázad alatt mennyire átalakul egy város, kieserélődnek lakói — és ő nyolcadfél évtizeden keresztül olyan hűséggel élt és szolgált egy városban és városnak, mint ahogy DANTE szeretett volna Firenzének. Írásai tanúskodnak róla, hogy mennyire ismert ennek a városnak arcán minden ráncot, mennyire tudta minden sebhely történetét, s mennyire érezte, hogy melyik művészi mosoly miből született.

Lokálpatrióta volt a szó nemes értelmében, akinek számára a város a polgár alkotóműhelyét jelentette, a tudományos munka a polgár teremtő és megóvó fáradozását; ahogyan a csákány a kalapács, véső és ecset s az emberi iparkodás megannyi szerszámának elszánt és aprólékos munkája révén kőből, fából és olombetűkből összeáll egy város, és megmarad a századoknak.

Ezt szolgálta ő könyveivel és cikkeivel. Nemcsak Sopron műemlékeiről írt többkötetes monográfiájával, a város műemlékeiről írt könyvével és útikalauzával, hanem akkor is, amikor folyóirataikkal vizsgálta a város szellemi, művészi és kézművesi múltjának apró rezdüléseit, és forgatgatta múlt krónikák és női kézzel rótt naplók sárgult

lapjait. A Magyar Könyvszemle is mint munkatársától búcsúzik tőle, a könyvtárosok pedig a munkásságát hirdető sok cédula mellett mint a Soproni Szemle szerkesztőjét is emlékülükben őrzik.

HEBENDINÉ LAKATOS ÉVA

Stettner Béla ex libris kiállítása az Országos Széchényi Könyvtárban 1969. novemberében.

STETTNER Béla alkotóművészi tevékenysége mellett jelentős művészetpolitikai tevékenységet is kifejtett. Részt vett a fiatalok Művészeti Stúdiójának megalapításában, egyik alapítója a Kilencek néven ismert művészcsoportnak, titkára a Képzőművészek Szövetsége Grafikai Szakosztályának, művészeti vezetője a Kisgrafika Barátok Körének.

STETTNER Béla Munkácsy-díjas grafikus kiállítása a tizenegyedik ex libris kiállítás az Országos Széchényi Könyvtárban. A művész célja a bemutatóval könyvbarátokat grafikakedvelővé és ex libris gyűjtővé tenni, valamint a jó ex libris keletkezéséhez több igényes, a szokvánnyal meg nem elégedő megrendelőre szert tenni. STETTNER Béla az ex librist a grafika talán legintimebb műfajának tekinti, mely egyéb természetű művészi munkájához is segítséget nyújt. A grafikusművész nemes törekvéseit méltón szolgálja a kiállítás és a hozzávaló katalógus.

A kiállítást rendezte és a katalógust összeállította Bélley Pál. A katalógus melléklete STETTNER Béla szignált lino ex libris: címe: Az OSZK Irodalomtudományi Olvasótermének könyve. Ezek az illusztrált katalógusok az ajándék ex libris mellékletekkel mindig vonzóvá tették az OSZK ex libris kiállításait.

A katalógus 195 ex libris tétel leírását foglalja magában. Az egyes tételek évről-évről vannak sorolva 1958-tól 1969-ig. Az ex libris címléírások a tulajdonos nevét, az ábrázolt témát, az alkalmazott technikák nemzetközi gyakorlatban használt rövidítéseit és a milliméterekben megadott méreteket foglalják magukban.

A kiállítási katalógus ouvre-jegyzék is, mely GALAMBOS Ferenc és SEMSEY Andor gyűjteménye alapján készült. A kiállított ex librisek a kiállító grafikus saját ex librisei, valamint a Kisgrafika Barátok Köre művész tagjainak, gyűjtőknek, könyvbarátoknak, zeneművészeknek ex librisei. Az ex librisek mellett egyéb alkalmi kisgrafikával is találkozunk a kiállításon, pl. a Magyar Tanácsköztársaság 40-ik évfordulója alkalmából. A Kisgrafika Barátok Köre jubileumi évfordulói, ex libris kongresszusok, fiatal művészek baráti találkozói, újévi jókívánások, családi események, címváltozások, iskolai találkozók, hangversenyekre meghívók stb. mind jó alkalmak művészi grafikák készítésére, az ex libris kiállítás hangulatosabbá tételére és a közönség művészi ízlésének és érzékének kifejtésére.

MUNKÁCSI PIROSKA